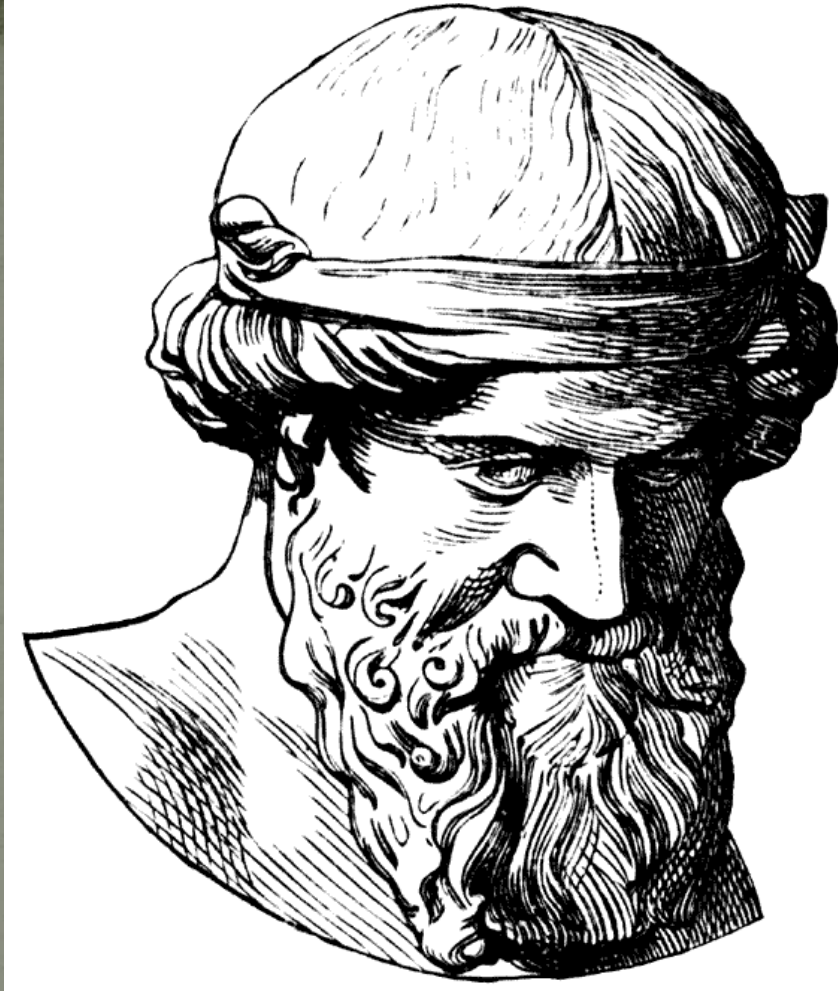

FILOZOFIJA ODGOJA

PREDAVANJE

BR. 15. A.

PLATON I FILOZOFIJA ODGOJA

(odgoj između filozofske ljubavi i manipulacije)

- Sokrat je otvorio pitanja o svrsi, sadržaju i metodi odgoja. **Potencijalne opasnosti i proturječja Sokratovog odgovora** (slobodno istraživanje, razvoj samosvijesti i individualne odgovornosti s jedne strane, te dogmatizam i manipulacija s druge strane) **postale su razvidne kod njegova učenika Platona** (427-347), primjećuje Milan Polić.
- **Sokrat je – usprkos njegovoj vjeri u jednu i opću istinu – kao istraživač živim dijalogom pitanje istine još držao otvorenim.** Polazište mu je “znam da ništa ne znam”.
- **Platonova vjera u vlastito znanje je bitno čvršća.**

- Platonovi dijalozi najbolje se mogu čitati kao pažljivo postavljena istraživanja o *paideji*, tj. o odgoju u najširem smislu, što pritom uključuje sve ono što utječe na oblikovanje karaktera i duha.

- Platonovi nazori o odgoju nerazlučivo su povezani s njegovim nazorima o strukturi duše (**psihologijom**), o vrlini i idealnoj državi (**politeji**) koja podupire dobar život (**etika**); također i s njegovom **kozmiologijom** i **metafizikom** u kojoj je **svijet dualistički podvojen** u inteligibilno (misaono) **carstvo ideja** koje su nepromjenjive – predvodi ih **ideja Dobra** – i vidljivi **svijet pojava**.

carstvo ideja

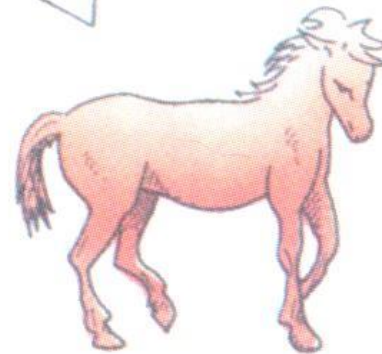
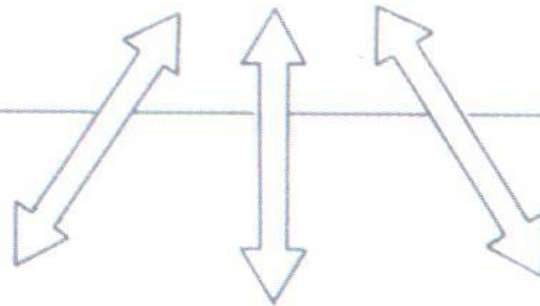

prasluka

spoznatljivo

preslika

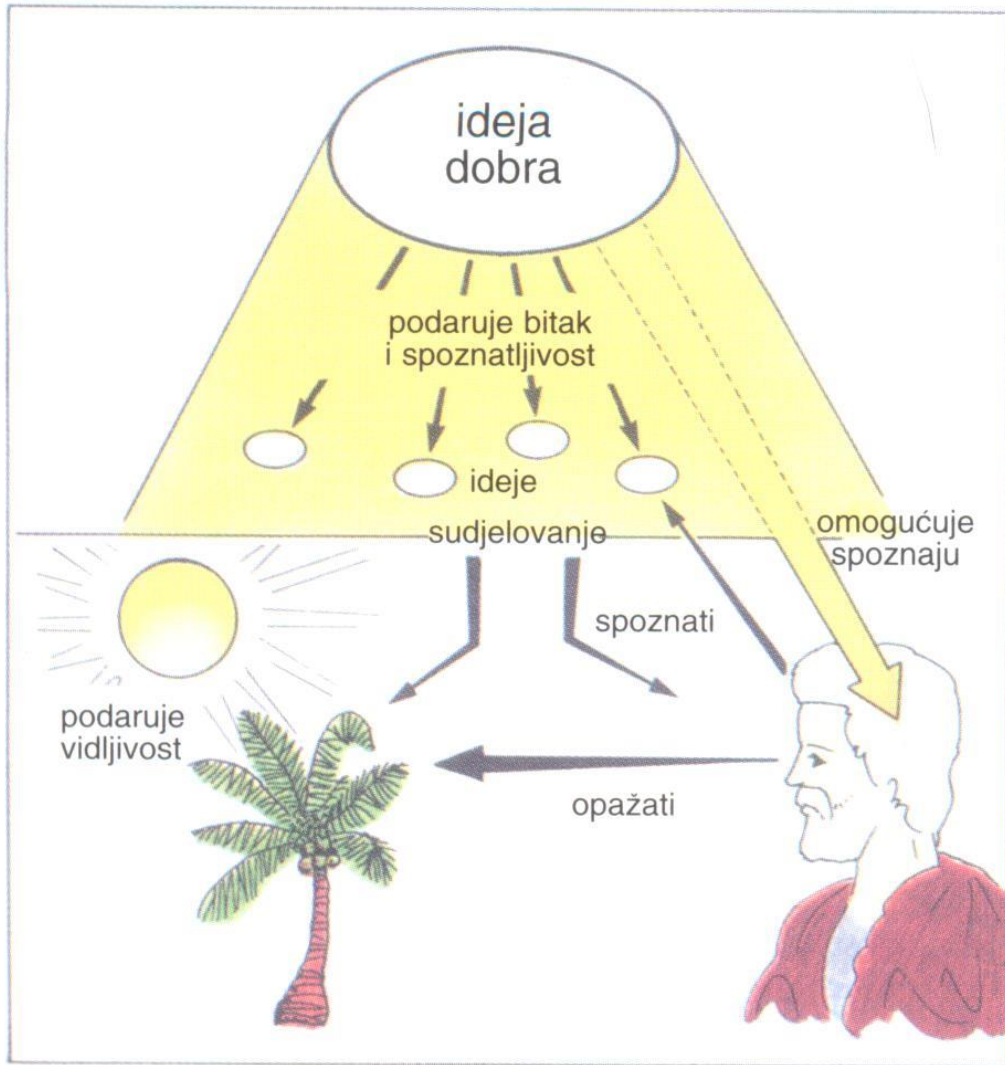
zamjetljivo

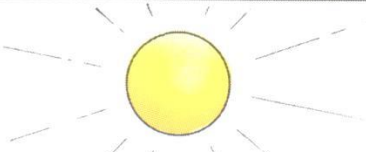
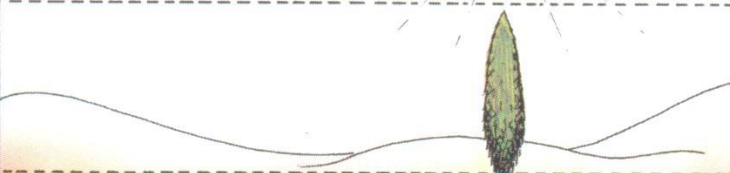

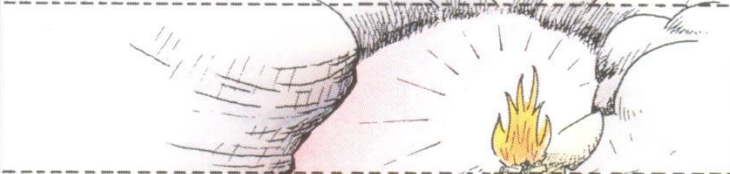
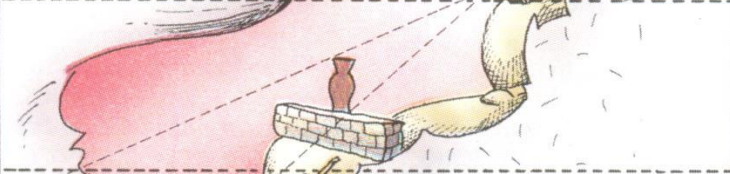

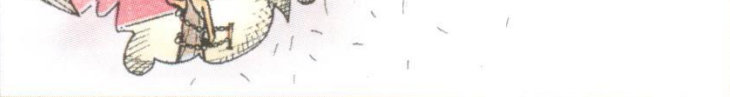
carstvo predmeta i živih bića

Teorija dvaju svijetova

A Teonija dvaju svjetova

B Ideja dobra ("usporedba sa suncem")

Sunce		ideja dobra
prirodne stvari		
sjene prirodnih stvari		matematički predmeti $a^2 + b^2 = c^2$
vatra		Sunce
umjetni predmeti		 živa bića i predmeti
sjene umjetnih predmeta		 slike
područje usporedbe		usporedba sa Suncem i crtom

A "Usporedba sa špiljom"

- **Platon je napisao svoje rane dijaloge prvenstveno kako bi pokazao da je njegov učitelj Sokrat nevin u odnosu na optužbe o bezbožnosti i kvarenju mladih zbog kojih je osuđen na smrtnu kaznu 399. pr. Kr. Tema tih ranih tekstova su nadasve vrline, i to one koje su od centralnog značaja za atenski građanski život (pravednost, hrabrost, umjerenost, razboritost). Ti dijalozi nam pokazuju da Sokrat zapravo ne uvodi nikakve radikalno nove nazore.**
- **Osim obrane vrlina kao onoga općevažećeg nasuprot sofističkom relativizmu, Sokrat u ranim tekstovima – više implicitno – postavlja za filozofiju odgoja bitno pitanje o tome kako učimo i što ograničava našu sposobnost učenja.**
- **Definicije vrlina do kojih Sokrat dolazi nisu do kraja dovršene; one to ni ne mogu biti u zasebnim dijalozima, jer kako su vrline međuovisne, isto vrijedi i za definicije, koje tek uzete zajedno tvore kompleksno strukturirani sustav.**

- S jedne strane, **Sokratov postupak u zajedničkom istraživanju - a kod njega i nema drugoga - neformalan je i načelno otvoren.** Budući je usko usklađen sa sugovornikom, njegovim iskustvom, temperamentom i mišljenjima, Sokratov postupak (tzv. *elenktika*) i **ne može biti precizno formuliran kao skup pravila.** Dok je Sokratov fokus u dijalozima vidljivo usmjeren na etiku, **latentno su prisutna logička i metodološka pitanja.** Riječ je o dramatičnim Sokratovim (Platonovim) pokušajima da se analiziraju i formuliraju metode i tehnike smislenog rasuđivanja.

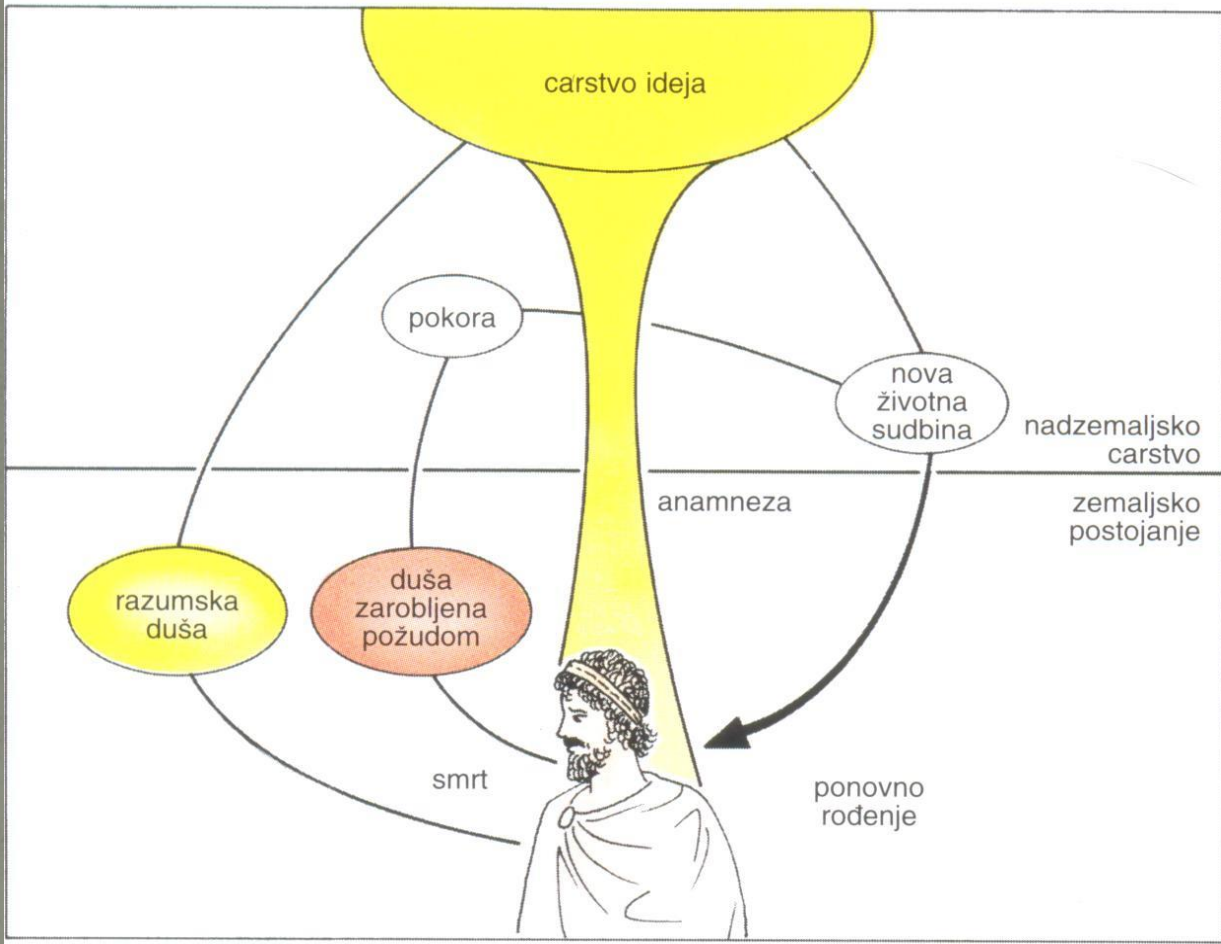
- S druge strane, **Platon u *Državi* odgoj i obrazovanje definira kao “umijeća o tome kako se najlakše i najprikladnije možemo okrenuti.** Ali ne postoji nikakvo umijeće koje bi moglo dati **sposobnost gledanja, jer ta sposobnost već u njemu postoji, samo nije pravilno obrazovana, pa čovjek ne gleda onamo kuda bi morao gledati. A to će učiniti umijeće odgoja”.**

Ideje lijepog i dobrog već postoje u duši, ali **čovjek nije dovoljno okrenut sebi, pa ne vidi predmete koje treba vidjeti.**

- Polazište Platonova odgoja u *Državi* oblikovano je već općom kulturom polisa: mitovima, glazbom, gimnastikom, javnom umjetnošću, gradskim skulpturama i hramovima.
- Odgoj je od strane mudrih vladara strogo usmjeren protiv “novotarija”. Smisao najranijeg odgoja pritom je “usaditi duh poretka i poštivanja zakona”.
- Mitovi, pjesništvo i javna umjetnost trebaju predstavljati oblike bogova i ljudi koji su vrijedne poštovanja i imitacije. Dakle, umjetnost treba moralizirati i pedagogizirati, a u tu je svrhu dopuštena i laž. U prvom redu vladarima, ali i ostalima ukoliko to nalože vladari:
“Jer ako hoćemo uvjeriti djecu kako se nijedan od građana nije posvađao s drugim jer je to bezbožno, onda starci i starice moraju to odmah istaknuti, a pjesnici će biti primorani da svoje pjesme pjevaju u tom duhu”. (Platon, *Država*)

“Platonova nauka o idejama i njegovo poimanje učenja kao sjećanja (*anamneza*, op. A.T.) na ono što je duša vidjela u svijetu ideja, razvijeni je oblik Sokratove misli. Platonov svijet ideja nije ništa drugo do ‘zamrznuto’, ukočeno, povijesno oblikovano i u tom trenutku na određen način zajednici dano njezino vlastito mišljenje, koje ona s Platonom ne prepoznaje u njegovoj povijesnoj mijeni, već u njegovoj nepovijesnoj (kulturnoj) određenosti, ali koju on još nije bio u mogućnosti domisliti kao takvu.”

(Milan Polić, *K filozofiji odgoja*)

A Seljenje duša

- Prema Platonu, kako bi se dušu koja uči valjano vodilo, treba voljeti, jer jedino se u ljubavi odgajatelj i odgajatelj zajednički uzdižu prema pravoj spoznaji, prepoznajući istu u sebi.

Utoliko je za Platona učenje erotičko zbivanje.

- Ovdje je riječ o filozofskoj ljubavi kao najvišem stupnju spoznaje, moralnosti i stvaralačkog uspona kako pojedinca, tako i društva u cjelini

- Platon u dijalogu *Gozba* upućuje na stanovite stvaralačke potrebe koje postoje u svim ljudima, no koje se mogu zadovoljiti tek u odgovarajućim uvjetima.

“- Kad ljubav, dakle, uvijek teži tome (dobrom, op. A.T.), reče ona, pitam te sada: **kojim putem idu i što rade oni ljudi koji idu za tim dobrom da bi im se trud i napor mogli nazvati ljubavlju?** Kakvo je to djelo po sebi?

-Onda se doista, **Diotimo**, odgovorih, ne bih divio tebi zbog mudrosti tvoje i ne bih dolazio k tebi da baš to naučim.

- A ja ću ti, reče, kazati. **To je upravo, rađanje u ljepoti i tijelom i dušom...** Trudni su, Sokrate, svi ljudi i tijelom i dušom; i kada dođu u određeno stanje, tada **naša priroda žudi rađati. A rađati ne može u rugobi nego u ljepoti.**”

(Platon, *Gozba*)

“Iako na jedan metafizički način, u rascijepljenosti čovjekove egzistencije i njegove biti Platon je ipak, nema sumnje, dokučio društvenu bit čovjeka i u jednom je trenutku bio na najboljem putu da odgoj pojmi kao erotičko zbivanje, ili kao stvaralaštvo. S ljubavlju kao temeljnim suodnosom u kojem se odgajnik i odgajatelj uzdižu u svojoj spoznaji i razvijaju vlastitu bit, Platon je na najbolji način potvrdio društvenu bit čovjeka (što znači da se čovjek čovjeku ukazuje kao najveća potreba), ali to više nije bio sposoban dalje kritički domisliti, kako bi se u onom društvenom ukazalo kulturno povijesno.”

(M.Polić, *K filozofiji odgoja*)

- Bez Sokratove (samo)ironije, dogmatsko slijeđenje izvjesnih njegovih pretpostavki Platona vodi u potpunu instrumentalizaciju odgoja za potrebe države
- Platonov je motiv bavljenja filozofijom bitno socijalni i politički. S razlogom ga smatraju utemeljiteljem filozofije politike.
- Bio je trajno obuzet problemom čudoredno savršenog društvenog uređenja, a u tri navrata svoje je političke zamisli pokušao ostvariti na Siciliji. Nakon prvog neuspjeha čak je nakratko bio rob.

“Nisam prestao razmišljati, kako bi se mogle popraviti i same te prilike i čitavo državno uređenje, ali za vlastito djelovanje čekao sam pogodan čas. Naposljetku sam se uvjerio, da **sve sadašnje države imaju lošu upravu**, jer je njihovo zakonodavstvo gotovo nepopravljivo, ako ne dođe do nekoga neobičnog zahvata potpomognuta srećom. I tako sam na pohvalu prave filozofije bio prisiljen tvrditi, da se pomoću nje može spoznati sve, što je pravedno u životu države i pojedinca; stoga da se **ljudski rod neće osloboditi nevolja, prije nego ili predstavnici prave i valjane filozofije dođu do državne vlasti ili vladari u državama nekom božanskom providnošću prionu uz pravu filozofiju.**”

(Platon, *Sedmo pismo*)

- S jedne strane, cilj je države sreća svih građana, sreća zajednice.

Uvjet je te sreće da ljudi zauzmu svoje pravo mjesto u društvu, u skladu s njihovom prirodnom sposobnošću.

- Nužna je podjela rada, gdje će svatko obavljati samo jedan odgovarajući posao, i tako koristiti sebi i cjelini.

Otuda postoje tri osnovna staleža:

1. stalež su **vladari (filozofi)** koji upravljaju,

2. stalež su **vojnici (čuvari)** koji brane državu od neprijatelja i čuvaju njezino jedinstvo,

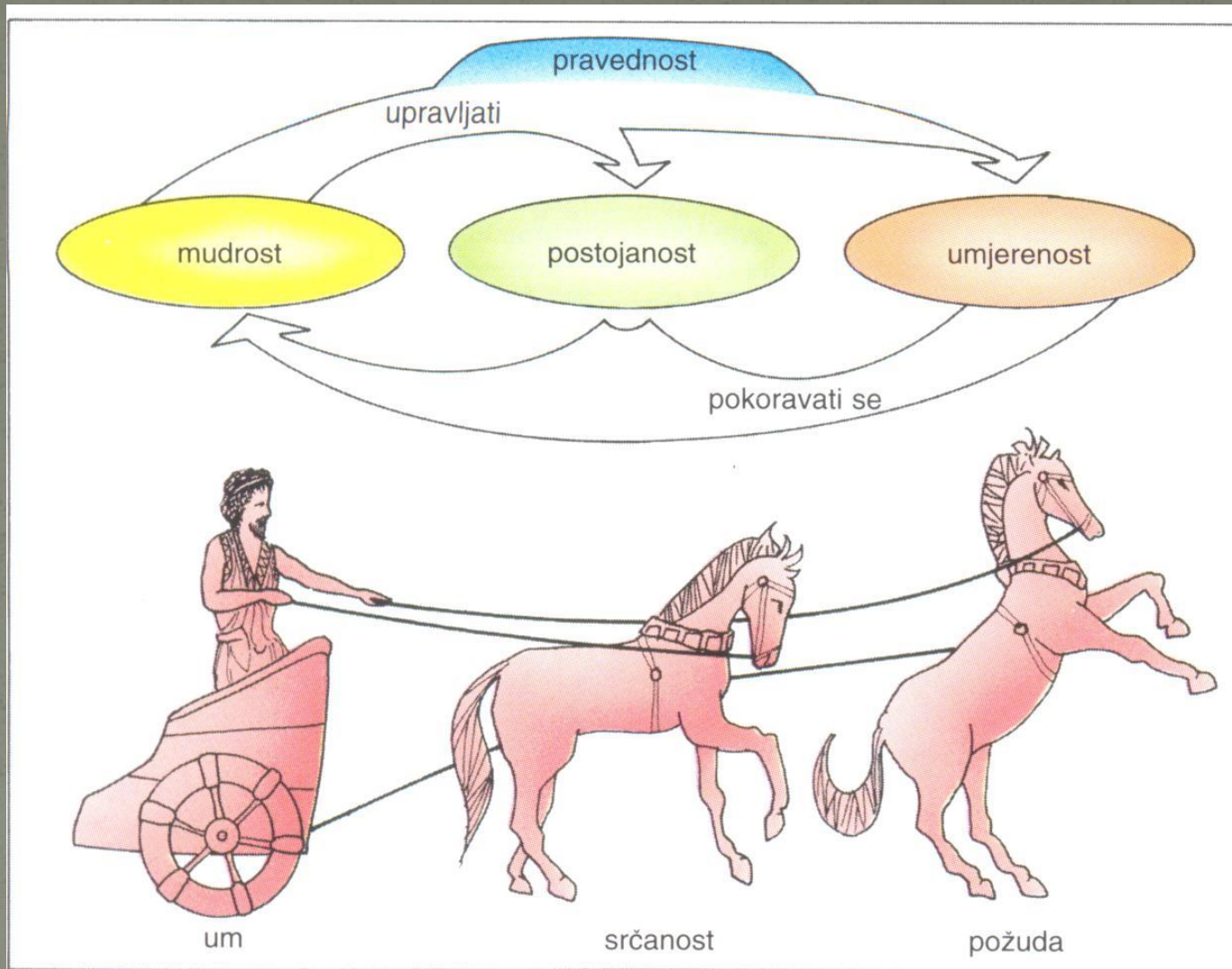
3. stalež su **proizvođači** (zemljoradnici, obrtnici i sl.) koji proizvode kako za sebe, tako i za cijelo društvo.

- Platonova ideja države bitno je pokušaj realizacije ideje pravednosti, gdje pravednost proizlazi iz podjele rada u kojoj svaki stalež ostvaruje jednu vrlinu

vladari=mudrost, čuvari=hrabrost, proizvođači=umjerenost

Što je čovjek u malom, to je država u velikom. Vladari predstavljaju umni dio duše, čuvari voljni, a proizvođači požudni.

- U slučaju kada svaki čovjek i stalež ostvaruju njima primjerenu vrlinu država je u cjelini pravedna. Pravedna država odslikava pravednost čovjeka, ali ta pravednost čovjeka moguća je samo u jednom dijelu polisa, u sloju vladara. Pravi čovjek je onaj kod kojega umni dio vodi preostala dva, pa tako i društvo treba predvoditi najmudriji stalež, tj. filozofi.

B Usporedba o kolima duše i kardinalne kreposti

- Pravednost se sastoji u tome da svatko radi posao za koji je sposoban i ne ometa druge. **Pravednost je organska harmonija svih dijelova društvene cjeline. Dakle, opća vrlina.**

- **Pojedinac i čitavi staleži vrijede tek ukoliko služe državi. Platon je zanemario pitanje osobne slobode, sudbine i sreće pojedinca. U konačnici, država je sve, a pojedinac sam po sebi ništavan. Utoliko Platonov nacrt idealne države predstavlja filozofski arhetip totalitarnog poretka (vidi Karl Popper, *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*)**

- **Glavna funkcija idealne države je odgoj i obrazovanje** građana pomoću kojih bi se s jedne strane stvarali idealni građani, a s druge **selektirali** za pojedine funkcije
- **Sav odgoj je pod nadzorom države.** To je nužno i zato da kućni odgoj ne bi onemogućio sposobnost shvaćanja da je **država prava i najviša cjelina.**
- U V. knjizi *Države* Platon zagovara da žene budu obrazovane kao muškarci – u glazbi, gimnastici i vojnoj disciplini. Predlaže i ukidanje privatnog vlasništva i obitelji za prva dva staleža (bračni odnosi, naročito u viših klasa, trebaju biti pod nadzorom države; posebno zbog dobijanja najboljega mogućeg potomstva - eugenika).

- U kasnijem djelu ***Zakoni*** Platon piše o odgoju djece mlađe dobi. Primjerice, preporučuje da se sasvim mala djeca uljuljkuju, jer to suzbija osjećaj straha u duši i u njoj stvara “spokoj i opuštenost”.
- **Od 3-6 g. dječaci i djevojčice trebaju se igrati zajedno u hramovima pod budnim nadzorom odraslih žena, a kada napune 6 g. razdvojit će se i daljnji će odgoj dva spola biti zaseban.** Ipak, Platon i dalje ne odustaje od svoje zamisli da **djevojčice trebaju imati uglavnom isti odgoj kao i dječaci.**
- Zatim će djeca biti odgajana u **gimnastici i glazbi**, s time što će glazba biti **brižljivo nadzirana**, pa će stoga biti sastavljena **državna antologija stihova**. Morat će se **izgraditi škole**, a **bit će osigurani i plaćeni učitelji (stranci)**: djeca će danju pohađati škole u kojima će učiti ne samo gimnastiku i glazbu, već i **osnove aritmetike, geometrije, astronomije itd.**

- Prema Državi, od 14-16 g. uči se pjesništvo i glazba. Vladari trebaju poznavati osnovna načela pjesništva, kako bi znali koja djela treba zabraniti ako jer kvare mlade, razvijaju pretjeranu nježnost ili izljeve emocija. Ljudi najbolje države trebaju biti ustrajni i hrabri.
- Platon bi i Homera prvo ovjenčao lovorovim vijencem pobjednika, da bi ga zatim istjerao iz države zbog nedostojnog prikazivanja bogova koji predstavljaju loš uzor za mlade.
- Nadzor je potreban i nad drugim umjetnicima, a naročito nad slikarima, koji ionako ne prikazuju ideju već predmet, koji je imitacija ideje.

“Ako se međutim dira u igre i ako se uvode novotarije u njih i ako su neprestano izložene promjenama, i ako mladež više ne izjavljuje da joj je mило ono staro (isto), tako da među njima ni u pogledu držanja tijela ni u pogledu njegove opreme ne postoji nepokolebljivo slaganje o tome što dolikuje a što ne dolikuje, nego se naročito cijeni onaj mladić koji uvijek donosi neke novotarije što se razlikuju od uobičajenog bilo po obliku, ili po boji ili u ma čemu sličnom – rekli bismo sasvim opravdano da državu nije mogla snaći veća sramota od toga.”

(Platon, *Zakoni*)

“Zamolićemo, dakle, Homera i druge pjesnike da se ne ljute što ta i slična mjesta brišemo, ne zato što nisu pjesnička, ili što ih mnogi ne bi htjeli slušati, nego baš zato što, **ukoliko su pjesnički uspjelija utoliko ih manje trebaju slušati i mladići i ljudi koji moraju biti slobodni i koji se trebaju više plašiti ropstva nego smrti...**

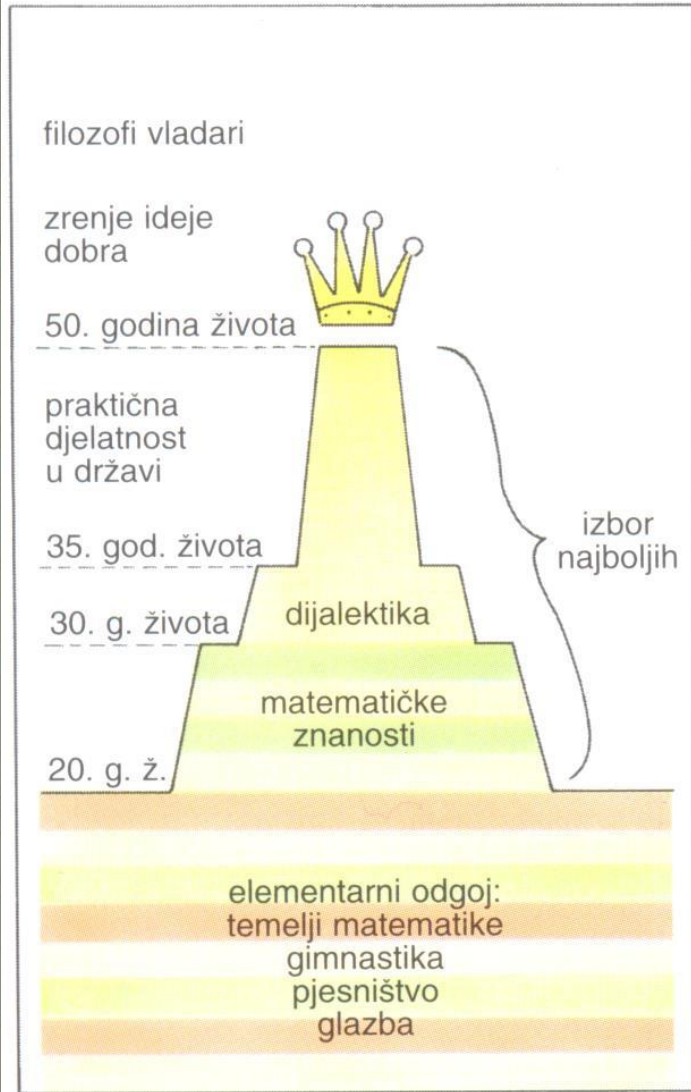
Nije, dakle, dovoljno da nadzor vodimo samo nad našim pjesnicima i da njih primoravamo da u svoje pjesme utiskuju sliku dobrog karaktera, ili da u našoj državi uopće ne pjevaju, nego treba nadzirati i ostale umjetnike i radnike i sprječavati ih da u svoje slike živih bića, ili građevine, ili u koju drugu umjetničku tvorevinu unose loš karakter, i nešto neobuzdano, neslobodno, nepristojno. Ne smijemo dopustiti da kod nas stvara onaj tko nije u stanju tako činiti.” (Platon, *Država*)

- **Od 16-18 g. uče se temelji matematike, a od 18-20. g. gimnastika i ratna obuka. U selekciji koja nastupa nakon toga otpadaju čuvari u užem smislu (tj. pomoćnici koje Platon naziva “budnim psima”; to je zapravo vojnički stalež). U međuvremenu su već otpali pripadnici trećeg staleža koji dobivaju samo glazbeni i gimnastički odgoj.**

- **Preostali od 20-30. g. nastavljaju školovanje proučavajući matematiku, astronomiju i harmoniju. Matematiku uče kao uvod u dijalektiku (filozofiju), kojom čovjek svjetlošću uma može spoznati ideje, tj. pravi bitak.**

- **Dijalektiku (“krunu nauka”, tj. filozofiju) uče samo oni najsposobniji, i to u životnoj dobi od 30-35. g. (prethodno otpadaju budući činovnici). Zatim se budući vladari šalju u “onu pećinu” (društvenu stvarnost) da steknu iskustvo upravljajući 15 godina nekim vojnim ili drugim službama. S 50 g. oni preuzimaju vlast ili se kontemplativno bave filozofijom.**

- S jedne strane vladari (filozofi) moraju biti nesputanog duha, te trebaju znati uočiti i obuhvatiti shvaćanjem mnoštvo različitih životnih perspektiva koje se moraju harmonizirati u državi.
- S druge strane oni moraju biti čvrsto i ispravno usmjereni, spremni oblikovati mišljenje na ideološki korektan način. Ne smiju se mijenjati poput vjetrokaza prema trenutno prevladavajućim vjetrovima javnog mnijenja:
- U pozadini takvih Platonovih dilema (rascjepljenost između slobode i dogmatizma, ili filozofske ljubavi i manipulacije) stoji njegova teorija uma po kojoj znanje nije moguće u izoliranim djelićima informacija ili pojedinim uvidima. Naime, kod Platona su um i karakter – naša uvjerenja i želje – potpuno sjedinjeni, te je njihov odgovarajući razvoj nerazdvojan. Stoga Platon u *Državi* projektira generalnu ili holističku strukturu *paideje*, i to za sva mjesta i svako vrijeme – kao svojevrsni idealni model i općeniti vodič.

A Izobrazba čuvara

B

- **Geometrija** kao sposobnost konstruiranja kompleksne cjeline sastavljene iz različitih dijelova ukazuje na **paralele između konstruiranja dobro oblikovana polisa i razumijevanja skladne arhitektonske konstrukcije**. Očita je i paralela u odnosu na dobro oblikovanu cjelinu duše i kozmosa.
- **Aritmetika ide puno dalje od praktične kalkulacije** kakva se koristi u obrtima, trgovini i poljoprivredi. Navike uma koje ona razvija trebaju **osposobiti za racionalno planiranje i za uvid s obzirom na pravu mjeru koja pripada misaonom carstvu** ideja, one strane kontradikcija tipičnih za nesavršeni svijet pojava.
- **Matematiku obilježavaju ispravljajuće/popravljajuće ideje jedinstva, harmonije, proporcionalnosti** – što su po Platonu sve nužni sastojci istinske moralnosti, politike i zdravlja, dakle - odgoja.

- **Astronomija pomiče studij kozmičke harmonije na još višu, apstraktniju razinu.** Kad se na pravi način proučava (matematički radije nego opservacijom) ona vodi um do uočavanja ljepote pokreta i relacija apstraktnih objekata: ona u konačnici **pojačava sudjelovanje duše u kozmičkoj harmoniji.**
- **Harmonija upotpunjuje i usavršuje matematičke studije.** Njeni apstraktni principi ne samo da **služe ozakonjivanju podobne glazbe** za djetinji uzrast ili građanske svečanosti, već šire gledano **služe i kao vodiči za konstrukciju harmoničnog grada i usklađene duše.**
- **Glazba mora biti jednostavna, smirena, razmjerna, skladana tako da promiče mjeru i harmoniju u ljudskoj duši.** Na sličan način, **gimnastičke vježbe trebaju jačati zdravo, dobro balansirano tijelo, sposobno za asketsku izdržljivost.**
- **Ljepota duše utjelovljuje se u skladu duše i tijela kroz odgoj.**

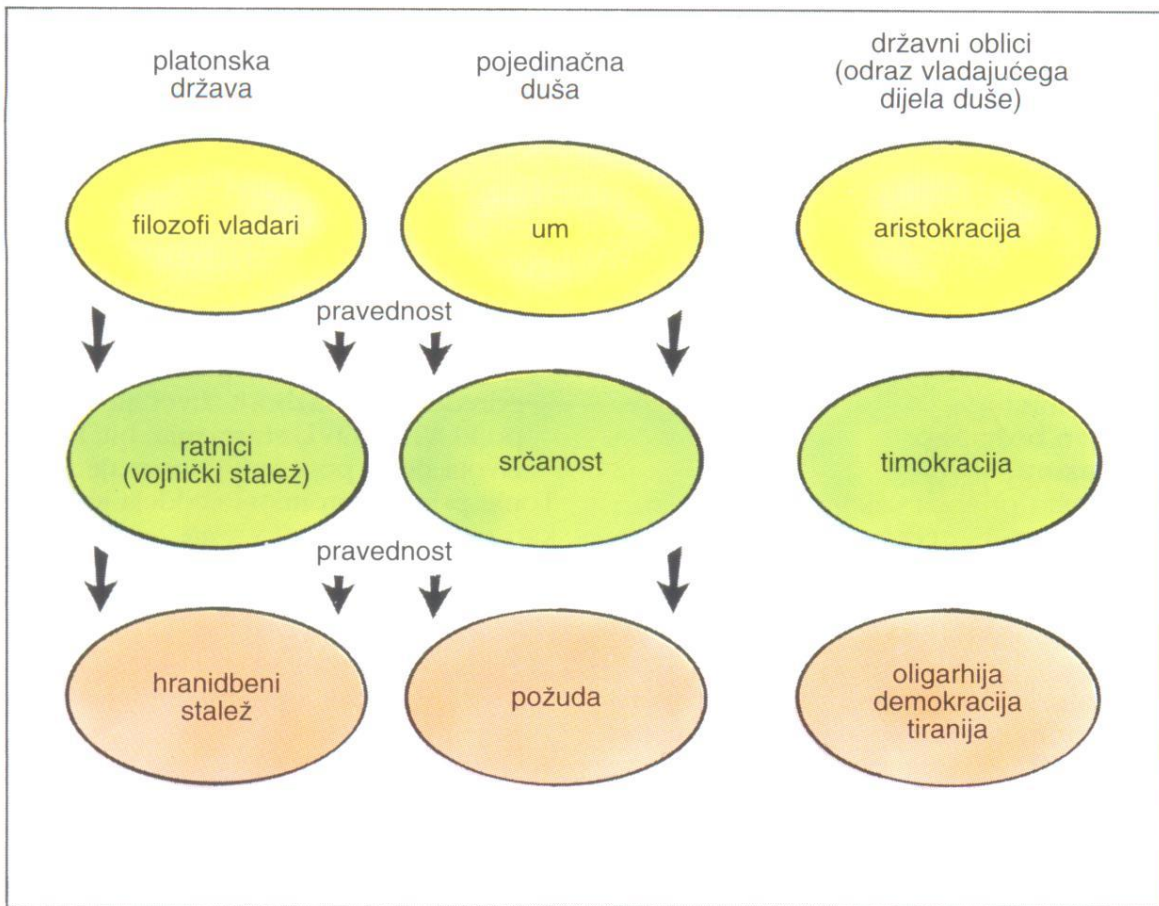
- Platon preferira vječnost i transcendenciju u odnosu prema promjeni i slučajnosti u ovom svijetu pojava. Znakovi imanentnosti Dobra u ovom svijetu – uočljivi naročito u glazbi i matematici – ipak dodatno ističu ljepotu i savršenost ideje Dobra.

- Zdrava *paideia* treba radikalno izmijeniti rašireno shvaćanje o užitku, časti i moći kao sastojcima *eudaimon* (sretnog) života. Razumijevanje ljepote kozmičke harmonije, te ostvarivanje iste u vlastitoj duši, potiče filozofa da ju ostvari i u mikrokozmosu države.

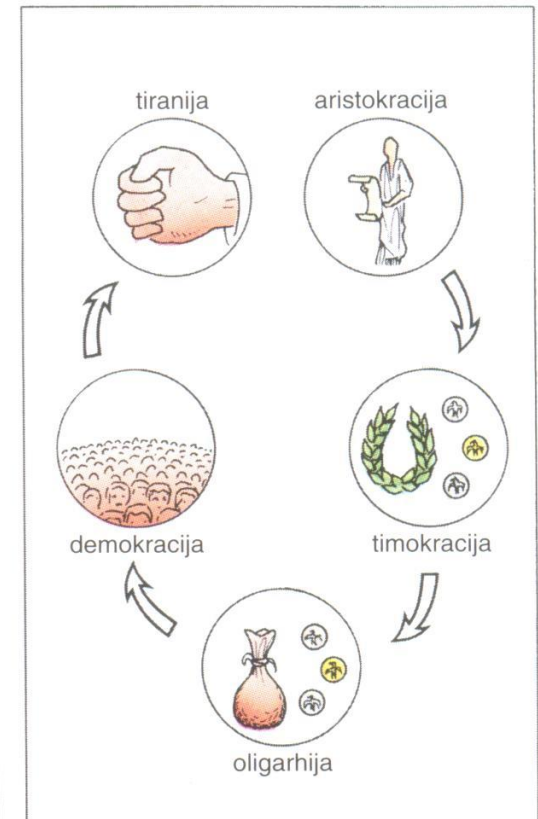
Ispravno shvaćen sretan (*eudaimon*) život u državi podrazumijeva cjelovitu viziju pravednosti koja "daje svakome njegovo".

“Jer zaista jeste braća vi svi u državi – reći ćemo im mi pjesnici – ali je bog, dok vas je pravio, pri porodu primiješao zlata onima između vas koji su sposobni vladati; zato su oni najvredniji, onima koji su pomoćnici primiješao je srebra, a ratarima i ostalim obrtnicima željezo i mjed. A budući da ste svi jednog roda, rađali biste većinom djecu nalik na sebe same, ali bi se kadšto od zlata rodio srebrn porod i od srebra zlatan, a tako je i kod ostalih. **Vladarima dakle bog nalaže najprije i najviše da ni nad čim ne budu tako dobri čuvari ni tako pomno ni nad čim ne bdiju kao nad potomstvom da bi spoznali što li je njima od toga u dušama primiješano; pa ako se njihov porod rodi mjeden ili željezan , da ga ni na takav način ne požale, nego da dadu primjerenu čast njegovoj prirođenoj sposobnosti i da ga ture među obrtnike ili ratare; ako se opet od njih rodi tko zlatan ili srebrn, da počaste i uzvise jedne među čuvaru, a druge među pomoćnike. Jer postoji proroštvo da će država tada propasti kad je stane čuvati željezo i mjed”**

(Platon, *Država*, III, 21)

C Analogija: duša – država

B Kružni tok ustava

- **Kontrola rađanja s ciljem dobivanja optimalnog potomstva (eugenika) odnosila bi se naročito na prva dva staleža, a bila bi povjerena tzv. sucima kao dijelu vladajućeg staleža. Kontrola nije strogo kastinski determinirana, već ipak omogućuje socijalnu mobilnost (prema gore i dolje).**

- **Kako bi se kontrola lakše provela organizirale bi se i namještene lutrije na kojima bi bili "izvlačeni" parovi zapravo unaprijed određeni od strane sudaca (to je još jedan primjer Platonove tzv. "plemenite laži" koja je iz viših ciljeva dopuštena vladajućem staležu).**

"Suci" bi određivali i termine za spolno spajanje partnera, dok bi djeca dobivena mimo propisa bila uklanjana.

Koliko prosvjetljujuća, toliko je i maksimalno zabrinjavajuća Platonova lekcija – da dobro oblikovan odgoj uključuje ništa manje od dobro oblikovane *politeje*. Platon kaže da je “potrebno cijelo selo da odgoji dijete”. **Ukoliko odgoj treba promicati *eudaimoniju* (sreću) građana, te ukoliko on treba oblikovati zdrave navike doživljavanja i mišljenja, želje i djelovanja, on prema Platonu dosljedno mora obuhvatiti i najmanje detalje političkog sustava. Ukratko, *etos* (običaji) i *nomoi* (zakoni) polisa, njegovo ekonomsko i obiteljsko uređenje, njegova popularna umjetnost i arhitektura, temeljni su odgajatelji grada. Ukoliko je Platon u pravu... No ovaj uvid, čini se, ima zastrašujuće posljedice. Kako steći dubinu i širinu platonskog uvida bez onoga što nam se zasigurno čini kao platonovsko zadiranje koje se na da tolerirati?”** (Amelie Rorty, *Philosophers on education*)

“Ne treba čuditi da historija interpretacija i prihvaćanje Platonovih kompleksnih i slojevitih nazora o odgoju politički seže od ljevice do desnice... Kritičari i simpatizeri predstavili su ga kao da zagovara totalitarnu ideološku kontrolu.

Ali njega su čitali i kao žustrog oponenta svakoga režima gladnog moći. On je ocrtao plan za odgoj prosvijećene klase samokritičkih civilnih službenika, postavljenih da razviju potencijale, promoviraju cvat svakog tipa individualnosti...

Mi smo nasljednici svih tih nazora. Konfliktni kakvi već jesu, oni oblikuju naše prakse. U najboljem sokratovskom duhu, nalazimo se kao sugovornici spremni započeti sokratovsko istraživanje gdje god naša politika to dopušta... Zabrinjavajuće pitanje je ... bi li se čuvari pridružili Atenjanima u osudi Sokrata?”

(A. Rorty)

“Platon je pokazao “vlastitim primjerom po prvi put - kako pokušaj znanstvenog projektiranja odgoja umjesto njegovog filozofskog (=kritičkog) promišljanja vodi u manipulaciju i indoktrinaciju...

Platon je naime traganje za istinom (kritiku) zamijenio izlaganjem konačne istine (teorije), koja se u odgojnom smislu pokazala kao laž... Nekritički preuzimajući pretpostavku da je istina jedna i opća, on je povjerovao da je upravo njegova istina (teorija) ta jedina i opća istina po kojoj bi trebalo urediti svijet. Stoga za njega odgoj više i nije mogao biti put *traženja (unutrašnje) istine, nego put njenog izlaganja i realizacije.*”

(Polić, op. cit.)

“No nije to neko Platonovo zastranjivanje. Nije to posljedica njegovog neznanja o tome što jest dobro. To je nužna posljedica pokušaja da se znanstveno projektira odgoj i budućnost jednog društva, jer svaki takav pokušaj mora završiti tako da ljudima uskrati buduće, ono moguće drukčije, i da im umjesto budućnosti uvijek opetovano nudi prošlost, jer jedino je ona znana, i jer se jedino u njoj može biti potpuno u znanju... Kao stvaralac (umjetnik i filozof) s jedne strane, i kao znanstvenik (projektant moralnog odgoja i društva) s druge strane, Platon je posebno interesantan za filozofiju odgoja. U njemu su se kao ličnosti sukobili stvaralac i tvrdokorni znanstvenik, ukazujući na bitnu razliku između odgoja i manipulacije.”

(M. Polić, op. cit.)